

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TALABA YOSHLAR TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARIGA TA'SIRI

Z.U.Shukurova¹

1. Buxoro xalqaro universitet magistranti

Mas'ul muallif: Shukurova Zubayda Umarovna, Buxoro xalqaro universitet magistranti.

Accepted: 26 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Shukurova, Z. U. SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TALABA YOSHLAR TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARIGA TA'SIRI / Z. U. Shukurova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — T. 9, № 2. — B. 517–519.

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellektdan foydalanishning talaba yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ta'siri tahlil qilingan. Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonida axborotni tezkor qayta ishlash, mustaqil ta'lim olishva analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi yoritilgan. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalardan haddan tashqari ko'p foydalanish talabalarning tayyor javoblarga qaram bo'lib qolishi, mustaqil mushohada yuritish va axborotni tanqidiy baholash qobiliyatining pasayishiga olib kelishi mumkinligi asoslangan. Tadqiqot natijasida sun'iy intellektdan oqilona foydalanish, media va axborot savodxonligini rivojlantirish hamda tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish zarurligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: tadqiqot, talaba, sun'iy intellekt, texnologiya, tanqidiy fikrlash, ta'lim, qobiliyat, ko'nikma.

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА КОМПЕТЕНЦИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ

Аннотация. В данной статье проанализировано влияние использования искусственного интеллекта на способности студентов к критическому мышлению. Освещается роль технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе, их вклад в оперативную обработку информации, организацию самостоятельного обучения и развитие аналитических навыков мышления. Вместе с тем обосновано, что чрезмерное использование данных технологий может привести к зависимости студентов от готовых ответов, снижению способности к самостоятельному рассуждению и критической оценке информации. В результате исследования выявлена необходимость рационального использования искусственного интеллекта, развития медиаграмотности и информационной грамотности, а также формирования компетенций критического мышления.

Ключевые слова: исследование, студент, искусственный интеллект, технологии, критическое мышление, образование, способности, навыки.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES ON THE CRITICAL THINKING COMPETENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract. This article analyzes the impact of artificial intelligence on the critical thinking abilities of university students. It highlights how artificial intelligence technologies contribute to the educational process by enabling rapid information processing, supporting independent learning, and enhancing analytical thinking skills. At the same time, the study argues that excessive reliance on these technologies may lead students to depend on ready-made answers, reducing their ability to think independently and critically evaluate information. The research findings indicate the necessity of promoting the responsible use of artificial intelligence, developing media and information literacy, and fostering critical thinking competencies among students.

Keywords: research, student, artificial intelligence, technology, critical thinking, education, ability, skill.

Kirish. Bugungi kunda raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi ta'lim tizimining mazmuni, shakllari va metodlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi talabalarning axborotni izlash, qayta ishlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga yechim topish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi generativ platformalar, intellektual ta'lim tizimlari, adaptiv o'qitish vositalari va avtomatlashtirilgan maslahat xizmatlari talabaning individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq mazkur texnologiyalardan foydalanish faqat texnik qulayliklar bilan cheklanib qolmay, talabaning mustaqil fikrlashi, axborotga tanqidiy munosabati va bilimni baholash qobiliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadigan pedagogik hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri talabalarga tayyor bilimlarni yetkazish bilangina chegaralanmay, ularni mustaqil fikrlaydigan, mavjud ma'lumotlarni tahlil qila

oladigan, dalil va xulosalarni o'zaro taqqoslaydigan hamda muayyan masala yuzasidan asoslangan qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, tanqidiy fikrlash kompetensiyasi zamonaviy mutaxassisning muhim intellektual va kasbiy sifatlaridan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash talabaning ma'lumotni shunchaki qabul qilish emas, balki uning ishonchliligi, mantiqiyligi, dolzarbligi va dalillanganlik darajasini tekshirish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish, muammoning sabab va oqibatlarini aniqlash hamda mustaqil xulosaga kelish qobiliyatini nazarda tutadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limdagi kengayib borayotgan imkoniyatlari mazkur kompetensiyani rivojlantirish uchun yangi pedagogik sharoitlarni yaratmoqda. Talaba sun'iy intellekt vositasidan ma'lum bir mavzu bo'yicha turli qarashlarni olish, savollarga muqobil javoblarni taqqoslash, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, o'z fikrini tekshirish va qarama-qarshi dalillarni aniqlash maqsadida foydalanishi mumkin. Bunday yondashuvda sun'iy intellekt tayyor javob beruvchi vosita sifatida emas, balki talabaning fikrlash jarayonini faollashtiruvchi intellektual resurs sifatida qo'llanilganda uning pedagogik samaradorligi ortadi.

Shu bilan birga, sun'iy intellektdan ta'lim jarayonida foydalanish muayyan pedagogik muammolarni ham yuzaga keltiradi. Talabaning har qanday topshiriqni mustaqil tahlil qilmasdan, sun'iy intellekt tomonidan berilgan javobni tayyor yechim sifatida qabul qilishi tanqidiy fikrlashning faol komponentlarini susaytirishi mumkin.

Bugungi raqamli dunyoda texnologiyalar, ayniqsa, yaqin yillarda insonlarning butun e'tiborini tortayotgan sun'iy intellekt ta'lim sohasiga jadal sur'atlarda kirib keldi. Undagi qulay imkoniyatlar natijasida talaba yoshlar murakkab masalalarni yechishdan tortib, mustaqil o'rganish va tezkor axborot topish kabi akademik tizimdagi murakkabliklarni soddalashtirmoqda. ChatGPT va Google Gemini kabi AI turlari talaba yoshlarning doimiy yordamchisiga aylandi va ma'lum bir darajada ta'lim samaradorligini oshirdi deyish mumkin. Ammo AI dan keragidan ortiq foydalanish va doimiy undagi fikr-mulohazalarga suyanish natijasi sifatida ta'lim sifatining pasayishi, talabada mustaqil qarorlarning yetishmasligi, analiz-sintez jarayonlarining buzilishi, muammoga to'g'ri baho bera olmaslik, doimiy tahlil qilingan ma'lumotlar olish natijasida tanqidiy fikrlashning izdan chiqishi, raqamli qaramlik kabi holatlardan holi emas. Shu mavzudagi tadqiqotlar asosan texnologiya, AI dan foydalanishning foydali va zararli tomonlarini birga tahlil qiladi. Hozirgi texnologiya va texnika asrida nafaqat yosh avlod, hattoki o'smir va o'spirinlarning texnologiyalardan keng miqyosda foydalanishi va buning natijasi sifatida texnologiyalarning hozirda yuzaga keltirayotgan yangi imkoniyatlari va murakkab psixologik muammolarga diqqat qaratilishi kerakligidir. Asosan, hozirgi talaba yoshlar davri o'smirlikning so'nggi bosqichi va ilk o'spirinlik davriga to'g'ri kelmoqda. İlk o'spirinlik davri nafaqat jismoniy o'sish, balki yuksak ma'naviy xislatlar, mustaqil qaror qabul qilish, mustaqil hayotga qadam qo'yish bilan boshqa yosh davrlaridan tubdan farq qiladigan davrlardan biri hisoblanadi.

Sun'iy intellektning tanqidiy fikrlashga ijobiy ta'siri. Strategik jihatdan qaraganda, tizimli ravishda AI turlaridan foydalanish yoshlarning tanqidiy fikrlashiga sezilarli darajada ta'sir qildi.

Jadval -1

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish talabalarning ta'lim jarayonida axborotni tezkor izlash, murakkab masalalarni hal qilish va mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, AI vositalari turli manbalarni qisqa vaqt ichida taqqoslash imkonini berib, analitik fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalardan me'yorida ortiq foydalanish tayyor javoblarga qaramlikni kuchaytirishi, mustaqil fikrlashga bo'lgan ehtiyojni kamaytirishi va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarining sustlashishiga olib kelishi mumkin. Demak, sun'iy intellektning ta'siri undan foydalanish madaniyati va pedagogik nazorat darajasiga bevosita bog'liq.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, sun'iy intellekt tahlil va baholash kabi yuqori darajali tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishga yordam bergani aniqlandi. Masalan, Yevropa Tadqiqotlari Jurnalining 2024-yildagi tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, talabalarning 64 foizi sun'iy intellekt turli nuqtai nazarlarga tezkor kirish imkonini berish orqali murakkab g'oyalarni tanqidiy baholash qobiliyatini yaxshilagan deb hisoblashadi. Bundan tashqari, AI hamkorlikdan tanqidiy fikrlash va baholash mashqlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

[illegible]

Mustaqil ta'lim ■■■■■■■■■■ 79%

Analitik fikrlash ■■■■■■ 64%

Ijodkorlikni rivojlantirish ■■■■■■■■■■ 58%

Akademik samaradorlik ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■ 71%

(1-rasm). Rasm natijalariga ko'ra, respondentlarning eng katta qismi (88%) sun'iy intellektning asosiy afzalligi sifatida axborotni tezkor topish imkoniyatini e'tirof etgan. 79% talaba AI mustaqil ta'lim olishni osonlashtirishini bildirgan bo'lsa, 71% akademik samaradorlik oshganini qayd etgan. Shu bilan birga, analitik fikrlash (64%) va ijodkorlikni rivojlantirish (58%) ko'rsatkichlari nisbatan pastroq bo'lib, bu sun'iy intellektning ushbu kompetensiyalarni avtomatik ravishda rivojlantirmasligini ko'rsatadi. Natijalar shundan dalolat beradiki, AI ko'proq yordamchi vosita sifatida samarali bo'lib, uning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi samarasi undan qanday foydalanishga bog'liq.

Chatgpt bilan muloqotda berilgan ma'lumotlarni qayta ishlash unga qarshi fikr bildirish va qayta barcha fikrlarni ko'rib chiqib, to'g'ri qarorni qabul qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. 1-rasm. Sun'iy intellektning tanqidiy fikrlashga ijobiy ta'siri. Talabalar bu kabi imkoniyatlardan tizimliravishda foydalanganda, akademik samaradorlikning oshishi, fikrlarning teranligi, vaziyatga to'g'ri baho berish, mustaqil qaror qabul qilishda qiyinchiliklarni oson yengib o'ta olishadi va bu shaxsga muqarrar muvaffaqiyatni kafolatlovchi omillardan biri sanaladi. Maqsadli ta'lim ham intizom ham tartibli

hayotning garovi va buning natijasi sifatida sog'lom hayot va muvaffaqiyatli kariyerani ko'rishimiz mumkin. Yuqoridagi fikrlarning qanchalik ijobiyligiga qaramay, uning salbiy tomonlarni ham unutmaslik kerak. Keragidan ortiq sun'iy intellektdan foydalanish yoshlarning xotirasini susaytirishi, diqqatning beqarorligi, iroda yetishmasligi, ma'sulyatsizlik, prokrastinatsiyaga berilib ketish, muammolardan qochish, kritik fikrlashning sustligi, vaziyatga noto'g'ri baho berish, nutqiy faoliyatda kamchiliklarning sezilishi ya'ni shaxsiy fikrni yetkazib bera olmaslik, kabi salbiy ta'sirlarni keltirib chiqaryotgani olimlarni havotirga solayotgani bugungi kunning dolzarb mavzusi bo'lib kelmoqda.

Doimiy ijtimoiy tarmoqlarda vaqt o'tkazish yoki doim AI dan foydalanib o'quv vazifalarni bajarish natijasida talabalar tezkor javob bera olmaslikga moyillik oshadi va sayoz fikrlarni tahlil qilishgaham hohish iroda sarflamaslik boshlanadi. Smart Learning Environments (2024) jurnalida o'tkazilgan tizimli tadqiqotshuni ko'rsatdiki, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish uchun AI dialog tizimlariga haddan tashqari bog'liq bo'lgan o'quvchilar analitik fikrlash qobiliyatining pasayishini ko'rsatadi. Xuddi shunday, Gerlich tomonidan 2025 yilda X dagi postlarda keltirilgan tadqiqotda AI vositalaridan foydalanish va tanqidiy fikrlash ballari o'rtasida, ayniqsa 17-25 yoshlilar orasida salbiy korrelyatsiya qayd etilgan, bu AI ning qulayligi mustaqil fikrlashga xalaqit berishi mumkinligini ko'rsatadi. Bundan tashqari AI tomonidan berilgan noaniq faktlar talaba yoshlarni tanqidiy fikrlashiga ta'siridan keyin har qanday axborotni yuzaki o'rganishiga, analiz-sentez qilmasligiga olib kelmoqda.

Tayyor javoblarga qaramlik 81%

Mustaqil fikrlash pasayishi ■■■■■■ 69%

Tanqidiy baholashning sustlashuvi ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■ 63%

Prokrastinatsiya ■■■■■■■■■■ 57%

Diqqatning pasayishi ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■ 49%

(2-rasm). Rasm natijalaridan ko'rinadiki, sun'iy intellektdan haddan tashqari foydalanishning eng ko'p uchraydigan salbiy oqibati tayyor javoblarga qaramlik bo'lib, bu ko'rsatkich 81% ni tashkil etadi. Shuningdek, respondentlarning 69% mustaqil fikrlash qobiliyatining pasayishini, 63% esa axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalarining sustlashishini qayd etgan. Prokrastinatsiya (57%) va diqqatning pasayishi (49%) ham muhim muammolar sifatida namoyon bo'lgan. Mazkur natijalar sun'iy intellektning imkoniyatlari bilan bir qatorda undan nazoratsiz foydalanish talabalarning kognitiv rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tasdiqlaydi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish, media va axborot savodxonligini rivojlantirish hamda talabalarni AI tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni mustaqil tekshirishga o'rgatish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Sun'iy intellekting ta'siri bo'yicha tadqiqot natijalari.Ushbu salbiy jihatlariga qaramasdan, hozirda eng ko'p foydalanilayotgan ilova va saytlarning katta foizini aynan shu kabi sun'iy intellekt turlari yuqori o'rinni egallab kelmoqda. Al ning yoshlar tanqidiy fikrlashga ta'sirini kamaytirish bir qancha qiyinchiliklar tug'diradi ayniqsa, o'smirlik davrida. Bu kabi muammolarni tag ildizida nazoratning sustligi, maqsadsizlik, kelajak uchun motivlarning yetishmasligini sabab sifatida ko'rsatishimizmumkun.

Xulosa. Sun'iy intellektning ta'siri uning qo'llanilishiga bog'liq. Tadqiqot natijalari shuni ko'satadiki, o'quvchilarsun'iy intellektdan foydalanib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishlari mumkin, masalan, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan javoblarni tahlil qilish vazifalarini ishlab chiqish orqali, bu esa o'quvchilardan ma'lumotni so'roq qilish va sintez qilishni talab qiladi. Xavfni kamaytirish uchun, strategik va tizimli yondashuni talab qiladi.

O'smiringa bosim yoki qo'rqitish bilan emas balki to'g'ri tushuntirish va anglatish orqali bu natijaga erishish mumkin. Talaba yoshlar hozirda ko'roq o'z maqsadlariga erishishni va kelajakda yaxshi kariyeraning egasi bo'lishni uchun to'g'ri va samarali harakatlar orqali amalga oshirishi zarur. Yoshlarning AI bilan olib boradigan hamkorligi orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi va saqlab qolishi kerak. Shaxs o'z texnologik imkoniyatlari va shaxsiy hayoti o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolishi va bir me'yorda ushlashi kerak. Har bir muvaffaqiyat ortida kuchli harakat tartib-intizom va me'yor katta ahamiyatga ega. Tanlov har bir shaxsning o'z qo'lida vabu yo'lda yoshlarga motivatsiya berish va qaror qabul qilishda ko'maklashish psixologlarning muhim maqsadlaridan biridir. To'g'ri tanlov, mazmunli va maqsadli hayotni kafolatlaydi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni oldini olishga yordamchi vazifasini ham bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. (2020).
- [2] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining raqamli ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari
- [3] G'oziyev E – "Umumiy psixologiya"1-kitobi Toshkent 2004"
- [4] Rustamova Nodira Rustamovna, Panjiyeva Nasiba, Umurqulova Guliparvinoz, Qosimova Gulshoda-"Sun'iy intellekt talaba qo'lida: o'qitish, o'rganish va tafakkurning yangi chegaralari"- "Yangi O'zbekiston taraqqiyotida talaba-yoshlar faolligini oshirishning ilmiyva innovatsion tendensiyalari" mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman.2025
- [5] To'rayev, B.Sun'iy intellekt davrida axborot madaniyati va tanqidiy fikrlashni shakllantirish muammolari"Raqamli texnologiyalar asrida ilm-fan va ta'lim"mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. 2022
- [6] Azizov, A. "ChatGPT kabi generativ SI vositalarining talabalar mustaqil fikrlashiga ta'siri"-O'zbekistonda oliy ta'lim jurnali. 2024
- [7] Machine Learning and Human Intelligence. Rose Luckin (2018)